

УДК 821.161.2.091“18/19”

НА ПЕРЕХРЕСТІ ЛІТЕРАТУРНИХ КОНТАКТІВ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА ТА ІВАНА ФРАНКА

Світлана КУКУЛА

*Національний заповідник “Давній Галич”
вул. І.Франка, 1, 77100 м. Галич*

У статті зроблено спробу нового прочитання полемічного відгуку Юліана Романчука “Смутна поява” на передмову Івана Франка “Niесо o sobie samum” до збірки своїх новел польською мовою “Obrazki galicyjskie”. Проаналізовано публіцистичне послання І. Франка “Сідоглавому” (Юліану Романчукові). У літературних взаєминах Ю. Романчука та І. Франка не треба шукати полярних протилежностей, говорити про обох як про ворогів чи антиподів. “Niесо o sobie samum” – “Смутна поява” – “Сідоглавому” – це документи творчої дискусії, полеміка між розумними людьми, яка властива кожній науці і визначає її поступ.

Ключові слова: Іван Франко, Юліан Романчук, послання, полеміка.

Юліан Романчук – знаний український громадсько-політичний діяч, вчений, журналіст і публіцист. Нові підходи до вивчення української історії, літератури та журналістики зобов’язують нас переглянути і з сучасних позицій оцінити всю багатогранну діяльність Ю. Романчука.

Радянська наука всіляко намагалась очорнити Юліана Романчука, представляла його як ворога українського народу, трактувала як “буржуазного націоналіста”, а його творчі контакти з Франком тлумачила в площині боротьби двох ворожих, непримиренних напрямів в українському культурному процесі – революційно-демократичного (І. Франко) і націоналістичного (Ю. Романчук). Насправді Юліан Романчук ніколи не був ворогом рідного народу. Навпаки, все своє життя він самовіддано працював для його добра і своєю громадсько-політичною діяльністю утверджував високі національні ідеали. Уся його робота опромінена почуттям українського патріотизму.

У 1897 р. І. Франко видав у перекладі польською мовою свої новели під назвою “Obrazki galicyjskie”. Збірка відкривалася авторською передмовою “Niесо o sobie samum” (написана в 1895 р.). Франкова передмова – це і штрихи до портрета, що вміщують автобіографічні відомості, це й авторська сповідь. Письменник представляє себе польській публіці, говорить про себе самого, хто він і який він. Говорить одверто, щиро і сміливо.

І. Франко ділить письменників на дві групи. Одна група – це ті, “чий життєпис цікавіший від їхніх творів, чиї твори – це тільки матеріали до їхньої характеристики, складові частинки їхнього життєпису” [2, т.31, с.28]. На думку Франка, це генії, корифеї літератури. Вони є репрезентами своєї епохи і своєю біографією міцно увійшли в таємниці духу своєї доби. Такі письменники заслуговують на детальне вивчення їхнього життя, яке самі собою є такий архів-твір, як і їхні твори. І.Франко називає їх велетнями, їх обмаль. Друга ж група – це

“величезна кількість письменників – робітників і ремісників” [2, т.31, с.28]. Вони в міру своїх здібностей працюють, творять, “однаке не доростають до тих майстрів”. Особистість такого письменника блідне порівняно з тим, що він зробив. Такі письменники – робітники “домагають ставити будинок цивілізації”, але їхні прізвища “не виписуються на фронтоні цього будинку” [2, т.31, с.28].

Іван Франко був винятково скромним і своєю “парсоною” ніколи не хизувався, ніколи не вивищував себе, самовихваляння для нього було неприйнятне й огидне. Так і тут, у передмові “Niєсо о sobie samym”. Він зараховує себе до другої групи письменників-робітників, що кладуть цеглу по цеглині до будівлі цивілізації.

Далі в передмові Франко подає автобіографічні факти. Їх небагато. Після цього вважає доречним замість біографічних подробиць подати “декілька признань”. Оці “декілька признань” – це (як відзначалося вище) сповідь письменника, сповідь про свої “смертельні гріхи” – нелюбов до русинів і навіть до Русі. Цієї сповіді жажнулися Франкові недруги, як він їх називає – “патентовані патріоти”, представники консервативної галицької інтелігенції – і ополчились проти нього. Франко був передбачливим. Сподівався таких ударів і свою передмову закінчив жартівливим українським прислів'ям: “Якщо так добре моїй жінці, хай мене б'ють” [2, т.31, с.32].

Вибачайте за довгу цитату з передмови Франка, вона не раз наводилась у франкознавчих студіях, по суті, стала хрестоматійною. Але без неї не можу обійтись, вона дразливе місце в передмові:

“...не люблю русинів. Проти тієї гарячої любові до “братнього племені”, яка часто бризкає зі шпальт польських реакційних газет, моя сповідь може видатися дивною. Але що ж робити, коли вона правдива? Я вже не в літах наївних і засліплених коханців і можу про таку делікатну матерію, як любов, говорити тверезо. І тому повторюю: не люблю русинів. Так мало серед них знайшов я справжніх характерів, а так багато дріб'язковості, вузького егоїзму, двоєдушності і пихи, що справді не знаю, за що я мав би їх любити, незважаючи навіть на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони, не раз з найкращим наміром, вбивали мені під шкіру. Зрозуміло, знаю між русинами декілька винятків, декілька осіб чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян), але ці винятки, на жаль, тільки стверджують загальний висновок.

Признаюсь у ще більшому гріху: навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять, патентовані патріоти. Що в ній маю любити? Щоб любити її як географічне поняття, для цього я занадто великий ворог порожніх фраз, забагато бачив я світу, щоби запевняти, що ніде нема такої гарної природи, як на Русі. Щоб любити її історію, для цього досить добре її знаю, занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі, щоб не відчувати, як мало в історії Русі прикладів справжнього громадянського духу, справжньої самопожертви, справжньої любові. Ні, любити цю історію дуже тяжко, бо майже на кожному кроці треба б хіба плакати над нею. Чи, може, маю любити Русь як расу – цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізномірнішого

сорту? Чи, може, маю любити світлу будучину тієї Русі, коли тої будучини не знаю і для світлості її не бачу ніяких основ?” [2, т.31, с.30–31].

Для Юліана Романчука Франкова передмова видалася крамолою, “смутною появою”. Під цією назвою (“Смутна поява”) в газеті “Діло” 13 травня 1897 р. він написав статтю-відгук. Вона надрукована на першій сторінці, без підпису, як редакційна. Видавцем і відповідальним редактором газети був Іван Белей. До речі, Ю. Романчук, співзасновник “Діла”, у цей час очолював львівську “Просвіту”.

“Смутна поява “ Юліана Романчука починається тією ж наведеною вище цитатою з Франкової передмови. Після цього автор здивовано запитує і відповідає (імітація діалогу): “Хто сказав ті слова? Певне якийсь поляк на Русі живучий або якийсь руський перекінчик? Ні, се один з надзвичайніших русинів, головних проводирів руських з перших теперішніх поетів і писателів на Русі, се – д-р Іван Франко” [1, с.1]. Юліана Романчука дивує і дратує, що сказано це не в якомусь тісному гурті, у вузькому середовищі, а написано для широкої польської публіки, надруковано в популярному польському видавництві “Biblioteka Młówki”. – Отже, резонанс такої публікації великий.

Для Юліана Романчука передмова “Niemo o sobie samym” – подія несподівана. Він солідарний з І. Франком у його вболіванні за долю Русі: “prawie na kaźdym kroku trzeba płakać nad dziejami Rusi”. Це правда. І коментує Франкову фразу: “Ледве кільканадцять літ минуло, як подібно талановитий і заслужений діяч руський, померший недавно майже в забуттю Панько Куліш зафранував Русь своєю Крашанкою, аж тепер знов ще більшу несподіванку зробив їй д-р Франко своєю сповіддю перед поляками”.

На думку Юліана Романчука, якщо поляк, москаль, румун, маляр, німець не любить русинів і Русь, – це можна зрозуміти, але як русин не любить русинів, то це зовсім що інше. І. Франко вважав, що для такої любові немає підстави. За те Ю. Романчук називає його грубою егоїстичною натурою, бо як можна любити тільки те, що варте любові, – і викладає своє розуміння “правдивої любові”. Вона (“правдива любов”) “не питає, чи є за що любити, але любить”.

І. Франко розглядає Русь у кількох вимірах – як поняття географічне, як історію, расу і майбутність. Юліан Романчук йому докоряє за те, що розминувся з найважливішим (“найближчим”) поняттям, “що Руссю є руський народ, а народ є великою родиною”. “Отже, – заявляє він, – люблю Русь, як люблю свою родину, і то цілу родину, не одного або другого члена її, як любимо батька чи матір, і братів, і сестри, і діти, і всю дальшу рідню разом взявши. Та й не питаємо за що і що в ній любити, але любимо, бо то наше, бо то родина. Мати не розбирає, чи дитина красна чи погана, чи здорова чи каліка, чи розумна чи слабша здібностями, – ба навіть противно, слабшу не раз більше любить, бо така більше потребує любові”.

Юліан Романчук висловлює жаль, бо Франко, мовляв, не знає, що таке любов. Франкову любов до загальнолюдських ідеалів справедливості, братерства й волі він називає абстрактною, маловартісною, під її покровом криється егоїстична любов – любити тільки себе самого. Любов, – вважає критик, – поняття не абстрактне, не егоїстичне. Це найвищі людські почуття, найвищі людські чесноти, утверджені у віках усіма народами.

Ю. Романчук дорікає Франкові за те, що він почуття любові підмінює почуттям обов'язку, до того ж “собачого”. Не до вподоби Романчукові-опоненту Франкові щирі зізнання в передмові: “Викормлений хлопським хлібом, почуватися (він) до обов'язку відробити гроші, видані хлопською рукою на його ви-обрання”. Цитує Франка: “Мій руський патріотизм – то тяжке ярмо, вложено долею на мої плечі. Я можу здригтися, можу тихо проклинати долю, що поклала мені на плечі те ярмо, але скинути його не можу” [2, с.31]. Ю. Романчук уточнює: на освіту Франка йшла праця не тільки руського селянина, але й польського, німецького і чеського, та й не тільки селянина, але й інших працюючих верств, бо вищі школи в Австро-Угорщині утримувалися не лише за державний кошт, а тим більше не за кошт руського хлопа. Романчук радить Франкові: “...Коли Ви лише з обов'язку руський патріот, а не з пересвідчення, не з прив'язання, не з любови, то можете се тяжке ярмо скинути без церемоній”.

У статті Ю. Романчука “Смутна поява” є нотки поради, навіть прихильності й співчуття, є також обурення. “За нелюбов до русинів і Русі, – говорить він, – можна (Франка) пожалувати, але публічне поганення їх мусить нас таки обурювати”. Мовляв, якщо б він сказав це між своїми, “в чотири ока”, то, можливо, був би якийсь хосен. “Може би слабші духи, почувши від такого авторитета, як д-р Франко”, що “не видить ніяких підвалин для світлої будучності Русі” “загрилися і одушевилися для народної праці”. Романчука найбільше болить те, що свою правду Франко обнародував між чужими і за “тяжкий докір” звинувачує його в суб'єктивізмі.

У подальшому викладі Юліан Романчук знову повертається до Кулішевої “Крашанки”, робить типологічне порівняння з передмовою Івана Франка “Ніесо о собіє самум”. Таке порівняння вийшло не на користь Франка. Юліан Романчук відзначає, що “Крашанку” засудили навіть поступові поляки, а сам Франко назвав її “паталогічним об'явом”. І в Галичині, і на Великій Україні вона зустріла однастайний осуд. Але, на його думку, “Крашанка” не містила таких напастей на русинів, та й була писана руською мовою, отже для своїх. Ю. Романчук переконаний: навряд чи й у чужих письменників “багато знайдеться напастей, дорівнюючих брутальності сій сповіді д-ра Франка”. Критик посилається на Сенкевича, який у повісті “Ogniem i mieczem” зганьбив українське козацтво, а воно – лише частина руської історії. Навіть чесні поляки за це його засудили. Д-р Франко, за словами Романчука, перевищив і Куліша, і Сенкевича. Він не заглиблюється в причини, що спонукали Франка подати Русі таку “великодну писанку”, найперше констатує це як доконаний факт.

Ю. Романчука дивує те, що Франко соромиться такого почуття, як любов “до своїх родимців і своєї вотчини”. Він знову цитує Франка: “Я не стою вже у віці наївних і засліплених коханців, і можу о такій делікатній матерії, як любов говорити тверезо”. Любов, – заперечує Франкові Ю. Романчук, – поняття вічне, і ніхто такого почуття не повинен соромитися. Свою статтю-рецензію він закінчує такими словами: “Ми, малі люди, не “модерні” і не переступові, будемо як доси любити русинів і Русь і будемо працювати для неї не з “псячого обов'язку”, але з щирого прив'язання. Яка нас, русинів, чекає будучність, чи світла чи несвітла, того ми не годні проникнути. Сам теж д-р Франко каже дальше в суперечности

до свого попереднього висказу: “Руський люд таки помалу підноситься, почуває в щораз ширших масах жаждою світла, правди і справедливості і шукає доріг до них; праця для такого люду не піде на марне”. Ми держимося народної пословиці; “Не вважай на врожай, сій жито, хліб буде!”

Стаття Юліана Романчука “Смутна поява” прочитана. Які думки, судження вона викликає, якого заслуговує поцінування? Розвідка Ю. Романчука полемічна, загальний її тон антифранківський. Є в ній положення слухні, з якими не можна не погодитись. А все ж... Вважаю, що автор не надто уважно прочитав Франкову передмову “Niemo o sobie samym” до новелістичної збірки “Obrazki galicyjskie”, не вчитався в її текст, не збагнув її підтексту, так би мовити, другої її глибини.

Передусім щодо теми: Люблю – не люблю. Вона центральна і в передмові Івана Франка, і в статті Юліана Романчука. Опонента особливо вразили, навіть обурили Франкові сакраментальні фрази: “Не люблю русинів”, “не люблю нашої Русі” (перша повторена двічі). Свою так звану “нелюбов” І. Франко достатньо і переконливо аргументує. І в цій аргументації в підтексті, між рядками прочитується його щира, незрадлива, синівська любов до русинів і Русі. Він не хоче їх бачити такими, якими вони є, і тому не може їх любити. Це радше біль зраненого серця, крик зболеної і люблячої (повторюю) синівської душі, пройнятої щирим уболіванням за долю своїх співвітчизників і своєї (скористаюся словом Ю. Романчука) “Вотчини”. Такого щирого уболівання у Франковій передмові не збагнув Юліан Романчук. Уболівання, в якому любов переростає у свою антонімічну суперечність – “нелюбов”. Логічний силогізм. Метафоричне утвердження через заперечення. Згодом у віршовій відповіді – публіцистичному посланні “Сідоглавному” (Юліану Романчукові) Франко скаже: “У мене тая Русь – Кривава в серці рана... Я ж не люблю її з надмірної любови” [2, т.2, с.185].

Ю. Романчук не угледів, що в передмові І. Франка чорним по білому записано: “Признаюсь у ще більшому гріху: навіть нашої Русі не люблю *так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять, патентовані патріоти*” ([2, т.2, с.31]; курсив мій – С.К.). Точніше, він не побачив чи умисне пропустив другу частину процитованого речення. Тут виразно просвічується Франкова любов. Так, справді, він любить Русь, але не любов’ю показовою, рекламною, патентованою, а справжньою і великою.

Юліан Романчук також поминув те місце в передмові “Niemo o sobie samym”, де І. Франко говорить про свої стосунки з поляками. Його “Галицькі образки” виходили на польського читача, передмову до збірки було адресовано полякам. Отже, конче потрібно говорити про взаємини з поляками. І. Франко так само одверто, чітко розмежував за схемою поземної лінійності так – ні патентованих патріотів і польську елітарну шляхту. Завзяті польські патріоти називали його ворогом поляків. Отой “ворог поляків” одверто заявляє: “... Не люблю занадто завзятих патріотів, тих, що мають уста, повні Польщі, а серце холодне до недолі польського селянина й наймита. Скептично аналізуючи свій власний руський патріотизм, застосую ту саму мірку й до патріотизму патентованих польських патріотів, якими не могу захоплюватись. І не дивуюсь, що вони платять мені тією самою монетою з добрим процентом” [2, т.2, с.32].

Франкові приписували ненависть до польської шляхти. Знову ж Франкова позиція чітка, однозначно виразна: “Якщо до польської шляхти зарахувати Ожешко й Конопніцьку, Пруса й Ленартовича, Остою й Карловича, – то така думка про мене буде цілком несправедлива, бо цю справжню шляхту, цю еліту польського народу ціню і люблю, як люблю всіх благородних людей власного і кожного іншого народу” [2, т.2, с.32]. Тут є вагомий штрих. Крім усього, йде мова про Франкову любов до “благородних людей власного народу”. Знову ж таки ця фраза залишилася поза увагою прискіпливого (так його назву) критика Юліана Романчука. Але, на жаль, в Галичині такої еліти було обмаль. Іван Франко обіцяє: “Якщо серед галицьких шляхтичів знайду коли які симпатичні винятки, не занедбаю ударити про них у великий дзвін” [2, т.2, с.32].

“Niemo o sobie samum” – “Смутна поява” – “Сідоглавому”. Якщо ці художні документи розглядати контекстуально, в сукупності, можна визначити образну схему: теза – антитеза – синтез. Справді вірш “Сідоглавому” завершує, підсумовує полеміку між Іваном Франком та Юліаном Романчуком, є немовби публіцистичним ключем, який закриває полемічну тему. Ю. Романчукові нічого не залишилося – тільки промовчати, мабуть, погодитись.

Поезія І. Франка побудована на художній антитезі, з двома гранично чітко розмежованими життєвими позиціями – Ти і Я, твоя любов – моя любов, фальшива – і справжня. Ліричне послання “Сідоглавому” розуміємо як послання не стільки Юліану Романчукові, скільки множинним адресатам, воно радше адресоване “романчукам”, отим, як їх називає Франко, “патентованим патріотам”. Відштовхнувшись від конкретного образу (прототипа), Франко створив узагальнений образ лжепатріота, псевдопатріота. Стосовно Юліана Романчука, то, зрозуміло, поезія “Сідоглавому” – твір публіцистично (як кажуть) приперчений, пересолений. Це було зумовлене вимогою жанру публіцистичного послання. “Патентованим патріотом” Юліан Романчук ніколи не був. Франкові йшлося (повторюю) про узагальнений, типовий образ. До речі, поезія “Сідоглавому” (“Ти, брате, любиш Русь...”) вперше була опублікована у збірці І. Франка “Мій Ізмарagd” (1898) без заголовка. Потім передрукована у збірці “Давне і нове” (1911) із заголовком “Сідоглавому”. Але в підзаголовок Франко не виніс прізвища Юліана Романчука. Взагалі “Сідоглавому” – класичний зразок публіцистичного послання в українській літературі.

Тематичним доповненням до поезії “Сідоглавому” і безпосереднім відгуком на статтю Ю. Романчука “Смутна поява” є “Декілька афоризмів у альбом “Ділу...”, які І. Франко помістив у журналі “Жите і слово” (1897), кн.3, с.263–264). Серед них такий: “Хто твердить: люблю свій народ, а не сповнює своїх обов’язків зглядом того народу – брехню твердить” [2, т.2, с.482].

Іван Франко – Юліан Романчук. Хто вони – недруги, вороги? Не треба шукати між ними полярних протилежностей, вимірювати їх міркою ворогів, антиподів. “Niemo o sobie samum” – “Смутна поява” – “Сідоглавому” – це документи творчої дискусії, полеміки між розумними людьми, яка властива кожній науці й визначає її поступ.

1. Смутна поява. – “Діло”. – Львів, 13 травня 1897р. – Ч. 97.

2. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1976–1986.

**ON THE CROSSROAD OF LITERARY CONTACTS BETWEEN
YULIAN ROMANCHUK AND IVAN FRANKO**

Svitlana KUKULA

*The National Reserve "Ancient Halych"
I.Franko Street, 1 Halych 77100*

This article deals with an attempt of new reading of polemic comment on "Smutna Poyava" (A Sad Emergence) written by Yulian Romanchuk to introduction "Nieco o sobie samym" written by I.Franko in his collection of novels published in Polish "Obrazki galicyjskie". Publicistic message "Sidohlavoneu" ("To a grey – haired man") written by I.Franko and addressed to Yulian Romanchuk has been analysed.

It's no need to find polar controversies in literary contacts between Romanchuk and Franko, to consider them as two enemies, antipodes.

"Nieco o sobie samym" – "Smutna Poyava" ("A Sad Emergence") – "Sidohlavomu" ("To a grey – haired man") these are the papers of creative discussion, polemic between intelligent persons. It's peculiar to each science that defines its progress.

Key words: Ivan Franko, Yulian Romanchuk, polemic, publicistic message.

Стаття надійшла до редколегії 12.05.2004

Прийнята до друку 20.05.2004